

ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

Ковальова Ірина Ігорівна

РОЗВИТОК НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ
МОЛОДІ УКРАЇНИ /1985 - 1990 рр./

Спеціальність - 07.00.01. - історія України

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Донецьк - 1996

94(471)

АВ 36.508

Дисертація ЛННБ України ім.В.Стефаніка

Робота виконана на кафедрі історії
Донецького державного університету.

00743954 (W)

Науковий керівник – кандидат історичних наук, доцент
В.І.Масальський

Офіційні опоненти – доктор історичних наук, професор
Кравченко Володимир Іванович
кандидат історичних наук, доцент
Бігун Галина Степанівна

Провідна організація – Донецький державний технічний
університет

Захист відбудеться " 29 " січня 1997 р. об II годині
на засіданні спеціалізованої Вченої ради К.06.06.01 по наданню
наукового ступеня кандидата історичних наук в Донецькому держав-
ному університеті за адресою: 340055, м.Донецьк, вул.Університет-
ська, 24, корпус 2, ауд. 6.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
Донецького державного університету.

Автореферат розісланий " 27 " грудня 1996 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради
кандидат історичних наук, доцент

О.В.Кравчук

Структура дисертації складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, джерел та літератури.

Актуальність дослідження. Сучасний етап історичного розвитку незалежної України характеризується оновленням всіх сфер життя суспільства: економічної, соціальної, політичної, духовної. Досвід передових країн світу переконливо доводить, що успішне розв'язання цих проблем є можливим насамперед на основі науково-технічного прогресу. Найактивнішим імпульсом до подальшого прогресу є науково-технічні відкриття, прискорені темпи розвитку знань про природу, суспільство й саму людину з її потужним інтелектуальним потенціалом і постійно зростаючими потребами.

Україна сьогодні переживає перехідний період. Тут переплітаються різноманітні соціально-політичні процеси. По-перше, здійснюється перехід від становища залежного регіону наддержави до стану самостійної держави. По-друге, руйнується стара авторитарно-бюрократична система і робляться спроби затвердити нову модель суспільства, основними характеристиками якого повинні стати соціально-орієнтована ринкова економіка, високий рівень розвитку науки, техніки та виробництва, політичний плюралізм, відкрите суспільство. Слід відзначити, що внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин руйнівні процеси в окремих сферах життя, насамперед в економіці, превалюють над творчими, конструктивними. У цих умовах успіхи в будівництві суверенної України будуть залежати від кількості та якості творчо розвинутих умів, від їхньої здатності забезпечити прискорення науково-технічного прогресу, зростання виробництва.

З цього предметом дослідження обрана науково-технічна творчість.

Творчість - це "продуктивна людська діяльність, здатна

породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення. Джерела творчості пов'язані зі свідомою суспільно-практичною діяльністю людей по цілеспрямованому перетворенню природи й суспільства, тобто з працею як основною формою людського життя¹. Потенційно кожний індивід може стати багатим, самобутнім, всебічно розвинутою, творчою особистістю, більш або менш повно виявити себе у будь-якій сфері людської діяльності. Велике позитивне значення для суспільства має науково-технічна творчість, як одна з ланок духовного творіння людини. Від технічної творчості людей, їхнього вміння, енергії та зацікавленості залежать темпи зростання виробництва, ефективність використання нової техніки та технологій, ресурсозбереження, якість продукції тощо. Науково-технічна творчість є однією з найбільш рентабельних сфер капіталовкладень. За підрахунками вчених, один карбованець витрат на розвиток винахідництва і раціоналізації у 80-ті роки давав майже двадцятикратний прибуток². Заняття науково-технічною творчістю дають не лише економічний ефект, але й несуть на собі великий моральний заряд, виховують почуття причетності до творчої діяльності, сприяють розкриттю здібностей людей, формують у них організаторські навички, потяг безперервно поповнювати знання, вдосконалювати професійну майстерність. Нова Конституція України /ст.54/ гарантує громадянам свободу літературної, художньої та технічної творчості³.

¹Український Радянський енциклопедичний словник: в трьох томах.-К.:Головна редакція Української Радянської енциклопедії, 1987.- Т.3.- С.305.

²Культура досуга/В.М.Івча, І.В.Бестужев-Лада, В.М.Димов и др.-К.: Изд-во при Киев.ун-те, 1990.- С.145.

³Конституція України//Профспілкова газета.-1996.-31 липня.

Об'єктом аналізу стала молодь України, яка посідає помітне місце у науково-технічній творчості. У досліджуваний період вона складала п'яту частину населення України; мільйони навчалися в школах, професійно-технічних училищах, у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах; кожний третій працівник був молодшою людиною; близько половини наукової та науково-технічної інтелігенції - люди молодше 30 років¹. Але справа не тільки в цих статистичних викладках, а в реальній, об'єктивній ролі, яку відіграє молодь. Маючи високий освітній потенціал, молоді люди особливо сприйнятливі до нового, прогресивного, прагнуть перетворень, оволодіння височинами в науці та культурі, у сільському та промисловому виробництві.

Період, який розглядається, недостатньо вивчений і концентрує в собі багато протиріч і тенденцій розвитку науково-технічної творчості молоді. Їх виявлення і вивчення допоможе у майбутньому запобігти в роботі з молоддю серйозних недоліків, прорахунків, помилок.

На новому історичному зламі, пов'язаному з оновленням незалежної України, потрібно по-новому підійти до аналізу пройденого шляху, свіжим поглядом оцінити як досягнення, так і негативні явища для того, щоб визначити напрямки подальшого вдосконалення організації науково-технічної творчості молоді.

Потреба в комплексному дослідженні стану науково-технічної творчості молоді обумовлена й станом наукової розробки проблеми.

Література з досліджуваної проблеми численна й різноманітна. Значну роботу з її вивчення провели історики, економі-

---

¹ Молодежь СССР. Стат.сборник.- М.:Финансы и статистика, 1990.- С.9, 88, 103, 108.

сти, філософи, педагоги, соціологи. Однак широких історіографічних узагальнень, що охоплюють 1985-1990рр., практично немає. Лише деякі з них дуже близько підходять до досліджуваного періоду або піддають аналізу літературу, присвячену різним аспектам науково-технічної творчості молоді¹.

Не претендуючи на вичерпний аналіз опублікованої літератури з різних напрямків обраної теми, дисертант вважає за необхідне зосередити увагу на тих працях, у яких узагальнюється досвід розвитку науково-технічної творчості молоді з історичного погляду. В той же час дисертант не обходить своєю увагою й тих робіт, які, за її думкою, мають певне методологічне і практичне значення для цього дослідження.

Певне місце у вивченні науково-технічної творчості молоді в досліджуваній період посідають праці А.А.Корольова, О.Б.Жуганова, В.М.Кедрова, Л.О.Крота, С.І.Плаксія, В.А.Сидорова, Г.О.Халемського² та ін. У всіх цих працях, написаних на загаль-

¹Научно-технический прогресс при социализме и молодежь: Сб. обзоров/Ред.-сост. Рековская И.Ф. -М.: ИНИОН, 1987; Творчий потенціал молоді - перебудові: Бібліограф.показч./Склад. О.І.Приходько. -К.: Держ. респ. б-ка УРСР, 1989; Научно-техническое творчество: методологические и социально-экономические проблемы: Рек. указатель литературы/Сост. О.Д.Захарова. -Донецк: ДПИ, 1990 та ін.

²Королев А.А. Требуемое доверие. -М.: Политиздат, 1986; Жуганов А.В. Молодой специалист: путь к творческой зрелости. -М.: Мол. гвардия, 1987; Кедров В.М. О творчестве в науке и технике: Научно-популярные очерки для молодежи. -М.: Мол. гвардия, 1987; Крот Л.А. Управление техническим творчеством и профсоюз. -М.: Профиздат, 1987; Плаксий С.И. Становление в труде. -М.: Просвещение, 1987; Сидоров В.А. Прорыв в будущее: Научно-технический прогресс и молодежь. -М.: Мол. гвардия, 1987; Халемский Г.А. Подготовка молодежи к рационализаторской и изобретательской деятельности. -М.: Выс. шк., 1991; Пономаренко Б.Т. Реформирование профессиональной школы: история, опыт, проблемы/1980-1994гг./.-Международ. гуманитарный фонд "Знание", 1994 та ін.

носоюзному матеріалі, досвід розвитку науково-технічної творчості молоді України не одержав глибокого й всебічного розкриття.

У дослідженні цієї теми значний інтерес викликають праці українських істориків¹. Серед цих робіт, на наш погляд, вигідно відрізняється монографія М.С.Слепцова, М.І.Цимбала, В.Л.Цыганкова "Науково-технічний прогрес і молодь", у якій досліджується роль молоді в прискоренні темпів технічного прогресу, розкривається зв'язок науки та техніки з діяльністю молодої людини, її духовним світом. Шідною спробою дослідження питань розвитку науково-технічної творчості постала колективна монографія "Культура дозвілля", в якій В.М.Піча, В.М.Дімов та ін. на основі соціологічних досліджень, власних роздумів розповідають про сутність творчості, форми активізації технічного пошуку молоді. У праці Л.Ю.Белоусова "Винахідництво і раціоналізаторство як форма творчої активності мас" міститься багатий матеріал з розвитку творчої активності молоді в справі підвищення ефективності виробництва, продуктивності праці, вдосконалення техніки й технології. Значний інтерес являє книга

¹Буян И.В. Труд становится творчеством.-К.: Политиздат Украины, 1967; Кондратюк В.А. Техническому творчеству молодежи - партийную заботу.-Львов:Изд-во при Львов.ун-та, 1987; Паламарчук Н.І. Вузи України - науково-технічному прогресу.- К.:Знання, 1988; Слепцов Н.С., Цимбал Н.И., Цыганков В.Л. Молодежь и научно-технический прогресс.-К.: Молодь, 1988; Белоусов Л.Ю. Изобретательство и рационализаторство как форма творческой активности масс.- К.:Вища шк., 1989; Кучерявый И.Т. Творчество новаторов - гарантия ускорения.- К.:Вища шк., 1989; Кобзарь Б.С., Такчинов М.Г. Личность и ее становление.- К.: Молодь, 1990; Культура досуга / В.М.Піча, В.М.Дімов и др.-К.: Изд-во при Киев.ун-те, 1990; Головатый Н.Ф. Молодежная политика в Украине: проблемы обновления.- К.: Наук.думка, 1993 та ін.

Б.С.Кобзаря і М.Г.Тайчинова "Особистість та її становлення", яка розкриває проблеми формування творчої активності в суспільно корисній діяльності, виховання гармонійно розвиненої особистості.

Дослідження українських істориків сприяли створенню фундаменту для комплексного вивчення науково-технічної творчості молоді. Однак більшість з них обтяжені догматизмом і хибними, перекоханими оцінками, які підлягають переосмисленню. Найважливіші аспекти науково-технічної творчості розглядаються в них однобічно і сьогодні не відповідають потребам історичних досліджень, новим поглядам на минуле.

Питання науково-технічної творчості молоді досліджені в ряді дисертацій¹. У деяких з них міститься багатий фактичний матеріал, що розкриває різні аспекти досліджуваної теми. Разом з тим аналіз дисертацій, виконаних в історико-партійному плані, показує, що їм притаманні недоліки, характерні для саме того періоду.

Окремі напрямки розвитку науково-технічної творчості моло-

---

¹Танцюра В.И. Идеино-политическое воспитание молодежи /Из опыта Компартии Украины /60-80-е гг./: Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук.- К., 1988; Данилов А.А. Партийное руководство развитием творческой активности работающей молодежи: Дисс...докт.ист.наук.- М., 1989; Кондратюк В.А. Деятельность партийных организаций Украины по развитию научно-технического творчества молодежи в 60-80-е годы. Опыт, проблемы: Дисс...докт. ист.наук.- К., 1990; Стоян А.Н. Идеино-политическое воспитание студенческой молодежи в 60-80-е годы: опыт, проблемы, пути обновления /На материалах партийных организаций Украины/: Дисс...докт.наук.- 1990 та ін.

ді освітлені в статтях, вміщених у наукових збірниках, журналах¹. На матеріалі різних сфер діяльності, економічних районів, галузей народного господарства автори простежують розгортання науково-технічної творчості молоді, деякі форми й методи новаторського пошуку.

Суттєву допомогу дисертанту в розробці досліджуваної проблеми надали публікації працівників державних і громадських організацій, організаторів освіти й науки України². Прикметною рисою цих публікацій є те, що вони сміливіше й аргументовано, особливо в останні роки, виявляють недоліки й хиби в галузі науково-технічної творчості, деякі з них подають практичні рекомендації.

Багатогранність напрямків розвитку науково-технічної творчості привертає увагу багатьох філософів, соціологів, економіс-

---

¹ Молодежь и научно-технический прогресс /Сост.Н.И.Роговой.-К.: Политиздат Украины, 1987; Науково-технічній молоді - належну увагу//Рад.шк.-1987.- №2; Карпінський Б.А. і ін. Нові форми участі молоді в прискоренні науково-технічного прогресу на регіональному рівні//Вісн.АН УРСР.-1988.- №7; Прилепин Н.Е., Макеев И.В. НИРС - это творчество//Вест.выс.шк.-1988.-№11; Микитшин З.В., Крикливец М.Д. Развитие новых форм научно-технической деятельности//Вісн.АН УРСР.-1989.-№4; Бессалова Т.В. Организационные формы НИР студентов и основные направления их развития /опыт вузов Украинской ССР/ // Проблемы выс.шк.-1991.- Вып.74; Изотенко А. Эффективность работы центров ИТТИ// Экономика Советской Украины.- 1991.- №11 та ін.

² Грязанцев В. Новаторы технического прогресса // Под знаменем ленинизма.- 1987.- №10; Патон Б.Е. Наука. Техника. Прогресс.- М.: Наука, 1987; Імрхоменко В.Д. Высшая школа Украины: от усредненности - к индивидуальности // Вест.выс.шк.- 1991.- №9; Зязюн І.А. Школа: новий етап // Освіта.- 1991.- 30 серп.; Основы научно-технического творчества. Под.ред. Б.Т.Пономаренко.- К.: УМД ВО, 1993; Пономаренко Б.Т. Реформирование профессиональной школы: история, опыт, проблемы /1980-1994 гг./.- М.:Знание, 1994 та ін.

тів, педагогів¹, які намагаються повніше й глибше вивчити становлення людини в нових соціально-економічних умовах, винайти шляхи, форми й методи залучення трудящих, молоді до активної науково-технічної творчості.

Незважаючи на певну кількість публікацій, проблема науково-технічної творчості молоді України в 1985-1990 рр. не одержала повного й об'єктивного розкриття. Аналіз існуючої літератури показує, що дослідження цієї теми ведеться розрізнено, не завжди і не всюди між виявленими аспектами знань про об'єкт встановлюються внутрішні зв'язки. На значній частині праць відбилися ідеологічний консерватизм, вплив догматичних стереотипів, активне несприйняття світового досвіду в дослідженні проблем творчості. До того ж більшість з них грішать безпроблемністю в цій важливій сфері соціальної діяльності. Основну увагу дослідники концентрували на аналізі успіхів і досягнень на шкоду всебічній, об'єктивній оцінці стану справ, зумовлюючи труднощі, негативні тенденції.

Мета дослідження. Враховуючи актуальність, наукову і практичну цінність та недостатню розробку вибраної теми на новому, відповідному до сучасних вимог, рівні, дисертант ставить перед

¹ Научно-технический прогресс и творческий потенциал человека / Л.В.Сохань и др. - К.: Наук.думка, 1988; Бушуев А.М. и др. Диалектика творческой деятельности и развития человека. - М.: Мол.гвардия, 1989; Коханович Л.И. Философско-методологические проблемы творчества // Развитие творческой активности студентов в учебной, научно-исследовательской и социально-политической деятельности. - Сб.науч.трудов. - М.: НИИВШ, 1990; Трудное воспитание молодежи / И.И.Лукинов и др. - К.: Наук.думка, 1989; Барамыков Е.П. и др. Творческая активность трудящихся и закономерности ее развития. - К.: Выща шк., 1989; Педагогический поиск / Сост. И.Н.Баженова. - 2-е изд. - М.: Педагогика, 1988 та ін.

собом мету: на основі сучасного бачення проблеми вивчити, критично проаналізувати й узагальнити досвід розвитку науково-технічної творчості молоді України в 1985-1990 рр., виявити тенденції й складності цього процесу і на цій основі виробити практичні рекомендації з підвищення його ефективності на сучасному етапі.

Для досягнення вказаної мети в дисертації поставлені такі завдання:

- дослідити форми й методи науково-технічної творчості в загальноосвітній і професійній школі;
- узагальнити досвід залучення студентської молоді до науково-технічної творчості;
- проаналізувати шляхи, засоби й форми залучення молодих робітників до технічної творчості;
- показати досвід підготовки й творчого використання молодих учених та інженерно-технічних працівників.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1985-1990 рр., які являють собою складний і неоднозначний період, оскільки саме в цей час визріли умови, що сприяли формуванню потенціалу перетворення суспільства. Ці роки характеризуються, з одного боку, розгортанням і поглибленням негативних явищ абсолютно у всіх сферах життя суспільства, які призвели, врешті, до серйозної кризи. З іншого боку, досліджуваний період вартий уваги через пробудження здорових сил у суспільстві, усвідомлення необхідності змін. Саме на ці роки припадає початок докорінних змін у житті суспільства, які потім призвели до розпаду СРСР і формування нових державних структур. У названий період особливо гостро виявилася необхідність пошуків нових організаційних форм залучення молоді до участі в науково-технічній творчості, склалися передумови бурхливих змін у цій сфері діяльності.

Територіальні рамки дисертації охоплюють Україну, що дозволило найбільш повно та всебічно дослідити питання науково-технічної творчості молоді нашої держави.

Методологічну та теоретичну основу дослідження складають положення й висновки історичної науки, які орієнтуються на загальнолюдські цінності. Стосовно досліджуваної теми важливе значення має сучасне наукове уявлення про соціальну обумовленість розвитку науково-технічної творчості, про її зв'язок з розвитком суспільства. Це положення дозволяє з'ясувати, що стан науково-технічної творчості визначається впливом історично виниклих суспільних умов і потреб. Розв'язанню поставлених у дисертації завдань сприяло використання автором принципів історизму, об'єктивності, всебічності, системності.

Джерельну базу дослідження складають документи державної науково-технічної та молодіжної політики, за якими можна простежити шляхи й напрямки, форми й методи розвитку науково-технічної творчості молоді. Важливе значення для повноти документальної основи дослідження мають опубліковані довідкові й статистичні збірники.

Велику групу джерел складають періодичні видання - газети й журнали. Бсього в процесі підготовки дисертації автором було задіяно понад 70 найменувань періодичних видань.

Як найважливіша група джерел виступають документи й матеріали, вилучені з архівів. У роботі залучені матеріали архівів Міністерства освіти України, Національної академії наук України. Слід відзначити, що документи й матеріали надходять до архівів не раніше десятирічного їх перебування в поточних архівах різних організацій. Ось чому використано й матеріали доступних поточних архівів, зокрема, архівів Українського державного центру науково-технічної творчості молоді, Уккранпрофу, Україн-

ської республіканської ради БТБР, Донецького державного університету.

У роботі над дисертацією були використані збірники постанов, рішень і резолюцій з'їздів, конференцій і пленумів панівної на той час КПРС, державних і громадських організацій, що працювали під її керівництвом. Не нехтувала дисертант працями й виступами партійних і державних діячів. Важливість цих праць, за думкою автора, полягає в тому, що тодішні вожді та партноменклатура були безпосередніми учасниками формування науково-технічної та молодіжної політики, розвитку творчої активності мас.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в такому:

- по суті зроблена перша спроба на основі широкого кола доступних джерел, опублікованої літератури по новому підійти до аналізу справ, щоб визначити шляхи подальшого вдосконалення форм і методів розвитку науково-технічної творчості молоді;

- охарактеризована діяльність державних органів, громадських організацій, трудових колективів з розвитку науково-технічної творчості молоді. Висвітлюючи ці аспекти, автор серйозну увагу приділяє виявленню причин недостатньої ефективності їхньої діяльності, а також виявленню умов, за яких ця діяльність могла б стати більш результативною;

- розглянуті як нові форми й методи науково-технічної творчості молоді, що з'явилися в досліджуваний період, так і ті, що стали традиційними, перевіреними практикою; викриті недоліки, намічені шляхи їх усунення;

- елементом новизни є також проведення ряду самостійних підрахунків і узагальнень, які дозволили глибше висвітлити окремі положення досліджуваної теми.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що: по-перше, конкретні рекомендації та пропозиції, розроблені автором на основі вивчення позитивного й негативного досвіду розвитку науково-технічної творчості молоді в досліджуваний період, допоможуть в якійсь мірі запобігти помилок у роботі на сучасному етапі; по-друге, наведений у дисертації фактичний матеріал може бути використаний у науково-дослідній і викладацькій роботі, особливо під час підготовки методичних посібників, читання спекурсів, написання монографій і статей про науково-технічну творчість молоді.

Наукова апробація. Дисертація обговорена на засіданні кафедри історії України й етнополітики Донецького державного університету. Ряд висновків викладений у повідомленнях на республіканській науково-методичній конференції "Науково-технічна творчість: методологічні та соціально-економічні проблеми" /Донецьк, 1990 р./, в регіональній науково-практичній конференції "Донбас: минуле, сучасне, майбутнє" /Донецьк, 1994р./, регіональній науково-практичній конференції "Вивчення історії України у навчальних закладах" /Донецьк, 1995р./, Науковій конференції "Богдан Хмельницький: життя, діяльність, історія і сучасність" /Донецький державний університет, фонд "Відродження", 1995 р./.

У першому розділі - "Науково-технічна творчість у загально-освітній і професійній школі" - показана діяльність державних і громадських організацій, трудових колективів з надання допомоги школам і профтехучилищам у вдосконаленні навчально-виховного процесу, розвитку науково-технічної творчості учнів.

У розділі докладно досліджуються основні напрямки роботи з розвитку творчих здібностей учнів: гуманізація змісту освіти, яка намітилася, демократизація шкільного життя, індивідуалізація і диференціація педагогічного процесу.

Оновлення школи особливо гостро висунуло питання про вчителя. У роки, що розглядаються, проводилася певна робота з підготовки вчительських кадрів, здатних розв'язувати якісно нові завдання в розвитку творчих завдатків учнів. Практично у всіх школах основи наук викладали спеціалісти з вищою освітою. Поповнилися й лави інженерно-технічних працівників профтехосвіти кваліфікованими спеціалістами. На жаль, значна частина педагогічних кадрів виявилася не повністю підготовленою до розв'язання нових задач.

Центральне місце в розділі посідає аналіз численних форм і методів розвитку науково-технічної творчості учнів. Найбільшого поширення одержали технічні гуртки. У республіці 80 тис. гуртків об'єднували понад півтора мільйона юних дослідників. Однак зміст роботи більшості гуртків не відображав сучасний рівень розвитку науки й техніки, не мав суспільно корисної спрямованості.

У школах і профтехучилищах проводилися огляди, сльоти, конкурси, олімпіади, виставки технічної творчості, змагання з технічного моделювання та інші заходи.

Організаційно-методичними центрами розвитку технічної творчості учнів зарекомендувала себе більшість шкільних навчально-виробничих комбінатів /НВК/. Тут практикувалися уроки з профорієнтації, ділові ігри, рішення психологічних задач, конкурси професійної майстерності, вікторини тощо. Але система професійного навчання, що діяла в НВК, не могла задовольнити. За деякими даними, лише 15-20% випускників шкіл, що проходили навчання в НВК, вступали на навчання або роботу відповідно до набутих професійних навичок.

У розділі висвітлюється діяльність численних позашкільних установ по залученню учнівської молоді до науково-технічної твор-

чості. Серед них станції юних техніків і натуралістів, Малі академії наук, школи юних математиків, фізиків тощо, дитячі залізниці, морські й річкові пароплавства, спеціалізовані лабораторії з різних видів технічної творчості та багато інших. У виучуваний період на Україні до систематичних занять технічною і художньою творчістю, юннатською і дослідною роботою було залучено від 50 до 55 % школярів.

У цілому, однак, розвитку науково-технічної творчості учнів приділялося недостатньо уваги. Стримуючими факторами були низький рівень матеріальної бази, відсутність системи підготовки й перепідготовки керівників гуртків і об'єднань, відірваність творчої діяльності учнів від задач і проблем сучасного виробництва, науки й техніки, пасивна участь значної частини вчителів. Ті форми, що склалися, не забезпечували творчого процесу, привабливості та змагальності для хлопців і дівчат.

У другому розділі - "Залучення студентської молоді до науково-технічної творчості" - відзначається, що у вищій школі багато років панувала стійка посередність, що призвело до байдужості, падіння інтересу до знань, наукової роботи. У цих умовах у республіці постали вимоги зробити реальний внесок до справи підвищення якості підготовки спеціалістів, розвитку науково-технічної творчості студентів. У вузах був проведений великий обсяг робіт з оновлення навчального процесу, гуманітаризації освіти, розширення самостійної роботи студентів, посилення індивідуальних форм навчання.

У певній мірі був зміцнений кадровий потенціал вузів. Питома вага осіб з ученими ступенями й званнями за 1986-1990 рр. зросла від 58,4 до 62,4%, а докторів наук, професорів - від 5,3 до 6,4%. У більшості вузів були впроваджені "Комплексні плани організації науково-дослідної роботи студентів на весь період навчання", введені курси "Основи наукових досліджень", "Ос-

нови технічної творчості", патентознавство.

У розділі докладно висвітлюються різноманітні форми залучення студентів до науково-дослідної роботи. Вона все більше набувала, особливо в провідних вузах республіки, характер безперервного процесу, активного методу навчання. Шлях до цього лежав через такі форми, як наукові гуртки й семінари, курсове й дипломне проектування, студентські конструкторські й проектні бюро, участь у держбюджетній і госпдоговірній тематиці, оглядах – конкурсах і олімпіадах, винахідницькій і раціоналізаторській діяльності та ін.

Важливе місце посідали питання формування і розвитку творчого потенціалу студентів на основі зміцнення співробітництва освіти, науки й виробництва. Новими формами науково-технічної творчості студентів постали філії кафедр на підприємствах, навчально-науково-промислові комплекси, тимчасові творчі колективи, вузівські госпрозрахункові центри науково-технічної творчості молоді /НТМ/.

Мінвузом України спільно з Академією наук республіки була розроблена спеціальна програма виявлення й підтримки обдарованої студентської молоді. За ініціативою вчених академічних і галузевих інститутів, викладачів вузів заснований фонд "Наукова зміна".

Разом з тим система організації науково-технічної творчості студентів не обминула в своєму розвитку недоліків і негативних тенденцій, характерних для вищої школи. Багаторічна спроба увіпхнути в студента великі обсяги інформації призвела до втрати основної якості випускника вузу – здібності творчо мислити й створювати нове. Дуже часто орієнтація на масове залучення студентів до наукового пошуку призводила до формалізму в його організації. Як наслідок, при швидкому зростанні кількості студен-

тів, які брали участь у науково-дослідній роботі, значно меншими темпами зростали показники, що відображали ефективність їхньої наукової діяльності. Продуктивну роботу, орієнтовану на одержання реального результату, виконували менше половини тих студентів, які фігурували у звітах. У вузах недостатньо уваги приділялося викладанню таких курсів, як методика наукового пошуку, теорія розв'язання винахідницьких задач. Серйозною перешкодою на шляху докорінного поліпшення НДРС залишалася слабка матеріально-технічна база, відставання від справжньої науки підручників і навчальних посібників.

Третій розділ - "Розвиток технічної творчості молодих робітників" - присвячений розгляду форм і методів залучення робітничої молоді до технічної творчості. Нові форми господарювання, розширення економічної самостійності підприємств, переведення на повний госпрозрахунок, самофінансування й самоврядування створювали передумови для зростання інтелектуалізації трудової діяльності, розвитку технічної творчості молодих робітників.

Серед соціально-економічних факторів, які впливали на ступінь участі молоді в технічній творчості, важливе місце посідало підвищення рівня освітньої підготовки й виробничо-економічного навчання. У республіці в період, що розглядається, накреслилися позитивні тенденції у збагаченні змісту навчання, пошуках нових видів і форм освіти. Основними формами підвищення кваліфікації постали виробничо-технічні курси, школи з вивчення передових методів праці, курси навчання другій або суміжній професії, школи молодого раціоналізатора. Основні форми доповнювалися навчанням у громадських формуваннях, таких, як групи якості, гуртки технічної творчості та ін. Однак система виробничо-економічного навчання ще не повністю відповідала новим умовам господарювання. Вона була відірваною від виробничої діяльності, мала недостатній рі-

вень викладацьких кадрів, слабку навчально-матеріальну базу.

У розділі проаналізована й узагальнена робота із залучення молодих трудящих до технічної творчості. Новими напрямками у використанні творчого потенціалу молоді постали аукціони ідей і ярмарки технічних рішень, клуби самодіяльної технічної творчості, комплексні творчі бригади. Певне місце в розвитку технічної творчості посідали творчі лабораторії, захист робочих дисертацій, участь в діяльності конструкторських, патентних бюро та ін.

Водночас у розділі наводяться дані, які свідчать про те, що докорінних змін в організації технічної творчості молодих робітників у досліджуваний період не відбулося. Зростання творчої активності працюючої молоді стримували зрівнялівка, відомчі місцеві бар'єри, що виникали під час впровадження розробок у виробництво, затримування й тяганина під час виплати авторських винагород. Відбулася помітна втрата престижності винахідницької та раціоналізаторської творчості. Не давали належних результатів і спроби активізувати технічну творчість за допомогою змагання. Змагальність все більше втрачала своє значення як засіб виховання творчості.

У четвертому розділі - "Підготовка і творче використання молодих учених на інженерно-технічних працівників" - розкривається роль наукової та інженерно-технічної молоді в удосконаленні взаємозв'язків науки з виробництвом, пошук ефективних форм науково-виробничої інтеграції. Серед позитивних змін, які відбулися в цей період, слід назвати початок створення системи цілеспрямованого відбору й підготовки молоді до наукової діяльності. У зв'язку з цим досліджені найбільш активні форми, зокрема, спеціалізовані школи різного профілю, нові філії вузівських кафедр і відділень цільової підготовки при наукових установах, навчальні центри та ін.

У розділі також висвітлена робота з підвищення рівня компетентності, професійного й творчого зростання молодих спеціалістів народного господарства. Перехід підприємств і об'єднань на нові умови господарювання обумовив проведення професійної та економічної підготовки спеціалістів на принципово нових засадах. Її сутність - у поєднанні економічного навчання з професійним, включення до державної системи підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів. В останні роки виучуваного періоду розвивалися нові форми надання послуг підприємств у сфері освіти: школи менеджерів, науково-технічні кооперативи, регіональні й галузеві центри безперервної освіти.

У досліджуваний період здійснювався пошук ефективних форм науково-технічної творчості молодих учених і виробничників. Докладно висвітлена їхня діяльність у госпрозрахункових центрах науково-технічної творчості молоді, комплексних творчих молодіжних колективах, міжгалузевих науково-технічних комплексах, інженерних центрах. Подальший розвиток одержали й традиційні форми: молодіжні конструкторські, проєктні та технологічні бюро; лабораторії економічного аналізу, конкурси тощо.

Поряд з помітними досягненнями мали місце й негативні явища. Особливу стурбованість викликали проблеми омолодження Академії наук республіки, хронічна відсутність конкурсу до аспірантури. Поповнення академічних наукових установ молодими спеціалістами на кінець періоду, що вивчається, і в наступні роки зменшилося в 2 рази, а кількість тих, хто захищав кандидатські дисертації - в 1,5 рази. Повне виявлення творчого потенціалу молоді науково-технічної інтелігенції стримувалося недостатнім забезпеченням обладнанням і приладами, незадоволеністю умовами життя й змістом праці, можливостями професійного й службового зростання, діяльністю служб науково-технічної інформації. Суттєвої економічної,

інтелектуальної та моральної шкоди завдавав вплив молодих наукових кадрів.

У висновках дисертації наведені основні результати дослідження, сформульовані підсумки роботи, викладені практичні рекомендації. Відзначається, що оновлення життя суспільства, успіхи в розвитку економіки, науки, культури неможливі без всебічної активізації інтелектуального, духовного потенціалу, прогресу науки й техніки, без збільшення внеску вчених та інженерних кадрів, масової технічної творчості. В цих умовах проблеми виховання молоді мають широкий вихід у галузь економіки, політики, всієї сфери суспільних відносин.

У розмаїтості проблем виховання важливе місце посідає науково-технічна творчість. У цьому дослідженні на основі сучасного бачення проблеми вивчений, критично проаналізований і узагальнений досвід розвитку науково-технічної творчості молоді України в 1985-1990 рр., виявлені тенденції й складності в цьому процесі, вироблені практичні рекомендації з підвищення його ефективності на сучасному етапі. Аналіз документів і матеріалів свідчить про те, що в досліджуваний період у республіці проводилася певна робота по залученню до науково-технічної творчості школярів, учнів профтехучилищ і студентів, розвитку руху молодих винахідників і раціоналізаторів, підготовки й використання молоді інженерно-технічної інтелігенції за фахом та їхніми здібностями.

Подальшому розвитку науково-технічної творчості молоді, на наш погляд, можуть служити такі рекомендації.

І. Представницьким і виконавчим органам для стимулювання діяльності підприємств, установ, громадських об'єднань, благодійних та інших фондів з підтримки молодих талантів доцільно

здійснити систему пільг – податкових, кредитних, правових, надавати у розпорядження дітей і молоді засоби, що знаходяться у власності держави, науково-технічні та культурно-історичні об'єкти, виставочні зали тощо.

2. Рекомендувати керівникам підприємств, установ, громадських організацій, творчих об'єднань, фондів, комерційних структур упроваджувати стипендії, допомоги, премії для обдарованих дітей і молоді, заохочувати створення творчих шкіл, об'єднань при видатних діячах науки й техніки, культури й мистецтва.

3. Творчий потенціал учнів шкіл і профтехучилищ використовується не повністю. Важливе завдання депутатського корпусу, виконавчих структур і органів народної освіти республіки – віднайти кошти й направити їх на відновлення й створення дитячих творчих організацій та об'єднань, які допоможуть дитині вижити, фізично й духовно зміцнити, розкрити свої здібності, адаптуватися в новому житті.

4. З метою створення сприятливих умов для розвитку науково-технічної творчості студентів у системі вузівської освіти необхідне відповідне стимулювання творчої діяльності, відродження наукових шкіл, близьке спілкування студентів з великими вченими. Професорсько-викладацькому складу вузів слід впроваджувати активні методи розвитку творчих здібностей, ранньої діагностики найбільш обдарованих студентів. Необхідною умовою для плідного розвитку науково-технічної творчості майбутніх спеціалістів є інтеграція навчального процесу, науки й виробництва, участь у розробках академічної та галузевої науки, впровадження їх у виробництво.

5. Для підвищення ефективності технічної творчості молодих робітників керівникам підприємств, профспілкових організацій

слід звернути увагу на проблему їхньої адаптації на виробництві, координацію різних форм творчої діяльності. Визріла необхідність у якісній зміні системи праці й виробничо-економічного навчання.

6. Перехід на переважно інтенсивний розвиток творчої діяльності молоді в наукових установах, конструкторських бюро, науково-дослідних центрах крупних підприємств вимагає від їхніх керівників створення необхідних умов для ефективної наукової та педагогічної діяльності, зокрема, в оплаті праці молодих співробітників, поліпшенні змісту творчої роботи, їхньому висуванню й переміщенню на самостійні ділянки, в тому числі й на керівні посади.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист.

1. Криза, до якої призвело багаторічне панування адміністративно-командної системи, охопила фактично всі сфери життя суспільства. В особливо важкому становищі опинилася молодь. Вона зіткнулася з тими складними проблемами, які були викликані хвороб економікою. Такий стан поставив на порядок денний питання про розробку науково обгрунтованої молодіжної політики.

2. Народне господарство в досліджуваний період у тій чи іншій мірі відобразило весь спектр соціальних хвороб. Формалізм і нівеліровка у навчальному процесі, потяг до одноманітності утруднювали дорогу для виявлення талантів і здібностей учнів. Разом з тим на Україні був накопичений певний позитивний досвід розвитку науково-технічної творчості в загальноосвітній і професійній школі. Цьому сприяли діяльність державних і громадських організацій, трудових колективів, зміни в змісті освіти, організації навчального процесу, використання різноманітних форм роботи.

3. Подання науково-дослідної роботи студентів /НДРС/, як

важливої складової частини вузівської науки й відповідно до цього розвиток і вдосконалення тих форм, які забезпечують формування у студентів культури творчого мислення, індивідуальних здібностей, ініціативного підходу до засвоєння знань та їхнього практичного застосування.

4. Удосконалення за даними проведених досліджень організаційних форм технічної творчості молодих робітників з наголосом на ті з них, які забезпечують найбільшу ефективність на виробництві.

5. Вивчення питань підготовки й використання молодих наукових кадрів та інженерно-технічних працівників з виробленням рекомендацій для розв'язання цілого комплексу проблем економічного, соціального, організаційного характеру, спрямованих на забезпечення припливу молоді в сферу професійної наукової діяльності.

Публікації автора.

1. Молодежь и нравственная культура. - Донецк, 1989. - 62 с. /У співавторстві/ /2,6 др.арк./.

2. Молодежь и нравственное обновление общества//Комсомол и перестройка. - Донецк, 1989, С.45-55. /У співавт./ /0,4 др.арк./

3. Развитие научно-технического творчества студентов в условиях перестройки. - Донецк, 1990. - Деп. в НИИ ПВШ. №1129 от 3 июля 1990 г. - 24 с. /1 др.арк./.

4. Хозрасчетные центры - ключевое звено системы научно-технического творчества молодежи /по материалам Украины/. - Донецк, 1991. - Деп. в ИНИОН РАН. №45128 от 31 июля 1991 г. - 8 с. /0,3 др.арк./.

5. Некоторые вопросы гуманитаризации вузовского образования // Изучение истории Украины в учебных заведениях. Тезисы докл. и сообщ. региональной науч.-практ. конф. - Донецк, 1995. -

С. 41-42 /0,2 др.арк./.

6. Пути и перспективы развития научно-технического творчества студенческой молодежи в условиях становления государственной самостоятельности Украины // Материалы науч.конф. "Богдан Хмельницкий: жизнь, деятельность, история и современность".

14-15 декабря 1995 г. - Донецк, 1995. - С.44-45. /0,2 др.арк./.

7. К вопросу о выявлении и развитии одаренных детей // Донбасс: прошлое, настоящее, будущее. К 160-летию известного педагога и просветителя Н.А.Корфа. Тезисы докл. и сообщ. Ш региональной науч.-практ.конф. 22 декабря 1994 г. - Донецк, 1995. - С.132-134. /У співавт./ /0,3 др.арк./.

Ковалева И.И. Развитие научно-технического творчества молодежи Украины /1985-1990 гг./.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 - история Украины. Рукопись. Донецкий государственный университет, 1996.

В диссертации на основе широкого круга источников исследовано развитие научно-технического творчества молодежи Украины. Проанализированы и обобщены формы и методы работы по вовлечению в творческую деятельность школьников, учащихся профтехучилищ и студентов, молодых рабочих, ученых и инженерно-технических работников. Показана деятельность государственных, общественных организаций по развитию научно-технического творчества молодежи, поддержке молодых талантов.

Kovalyova I.I. The development of scientific and technical creative work of the Ukrainian youth (1985 - 1990).

Dissertation for the Candidate of Science in History degree. Speciality 07.00.01 - History of Ukraine. Manuscript. The Donetsk State University, 1996.

In the dissertation the development of scientific and technical creative work of the Ukrainian youth was researched on the base of a great variety of sources. Different forms and methods of work, directed to the involving of school-children, technical college students, young workers, scientists and engineering workers in the creative work, were analysed and generalized. Special attention is also paid to the activity of state and social organizations, supporting young talented people and engaged in the work over the development of scientific and technical creative work of the Ukrainian youth.

Ключові слова: науково-технічна творчість, винахідництво й раціоналізація, дослідження.

438913

АВ 36.508

Підписано до друку 18.12.36 р.

Формат 60х90/16.

Ум.друк.арк. I.0.

Тираж 80 екз.

Зам. № 105.

Друкарня центру додаткової освіти Донецького державного
університету